Doru MIHĂESCU

NUMELE BASARABIEI

Cunoscător, în bună măsură, în mod direct al situaţiei din Bucovina, informat şi interesat deopotrivă în legătură cu situaţia din Basarabia, Mihai Eminescu se arăta atât de marcat de marea diferenţă între o realitate şi cealaltă, încât, la un secol după pierderea primului teritoriu şi la peste şase decenii după pierderea celui de-al doilea, lăuda, pe de o parte, Curtea din Viena, iar pe de alta, aducea acuzaţii grave Curţii imperiale ruse:

„În curgerea unui veac moldovenii din Bucovina s-au deprins cu stăpânirea nemţească şi astăzi ei se simt alipiţi cu credinţă şi strâns legaţi de Curtea din Viena; Bucovina a rămas însă o ţară românească, o parte din Moldova... Lauda pentru că s-a păstrat românitatea Bucovinei nu se cuvine însă numai moldovenilor; şi Curtea din Viena e părtaşă la dânsa...

Cu totul alta e soarta moldovenilor căzuţi sub stăpânirea pravoslavnicului Ţar al tuturor ruşilor. Pe când cei 200.000 români din Bucovina formează un mic centru pentru dezvoltarea vieţii româneşti, milionul de români din aşa-numita Basarabie rusească este deschegat şi ţinut cu sila departe de poporul românesc.

Rusia nu se mulţumeşte de a fi luat o parte mare şi frumoasă din vatra Moldovei, nu se mulţumeşte de a fi călcat peste graniţa firească a pământului românesc, ci voieşte să-şi ia şi sufletele ce se află pe acest pământ şi să mistuiască o parte din poporul român”[1].

Fără îndoială, Eminescu avea dreptate în multe privinţe; este un adevăr pe care noi, cei de azi, îl putem verifica fără mare dificultate, atât prin cercetarea mai vechilor documente, cât şi prin experienţa câştigată, din păcate şi în privinţa unei părţi a Bucovinei şi nu numai, de-a lungul unei perioade care, prin durată, dar mai ales prin evenimente şi învăţămintele lor, o depăşeşte sensibil pe aceea din perspectiva căreia putea judeca lucrurile, la vremea sa, autorul **Luceafărului**.

Iată, în cele ce urmează, doar câteva date şi argumente în acest sens.

În lucrarea **Bukovina**, pregătită sub conducerea Secţiei Istorice de la Foreign Office (pentru uzul delegaţilor britanici la Conferinţa de Pace de la Paris – Versailles, Saint Germain (en Laye), de după primul război mondial), citim la un moment dat următoarele: „Convenţia finală din 12 mai 1776 (este vorba de convenţia austriaco-turcă semnată la acea dată la Balamutca, pe Nistru, ceva mai sus de Hotin – n.n.) ceda Austriei un teritoriu de 4.035 mile pătrate, cu o populaţie de 70.000 locuitori. Maria Tereza nu a uitat să verse o lacrimă în legătură cu aceste „afaceri moldoveneşti... în privinţa cărora nu avem deloc dreptate... Trebuie să recunosc că nu ştiu cum vom ieşi din această situaţie, dar cu greu onorabil; iar asta mă mâhneşte cum nu se poate exprima în cuvinte”[2].

Citatul reprodus în lucrarea tipărită la Londra provine dintr-o scrisoare a împărătesei Maria Tereza către fiul ei, împăratul Iosif al II-lea (asociat la tron în anul 1765), care datează din 4 februarie 1775, pe când „frumoasa” afacere a anexării teritoriului nordvestic al Moldovei[3] era în curs de perfectare între demnitari şi comandanţi militari austrieci, pe de o parte, demnitari turci şi comandanţi militari ruşi, pe de alta, nu fără „ajutorul” unor importante sume de bani şi cadouri de mare valoare oferite de cei dintâi[4].

Împărăteasa cunoştea fără îndoială toate detaliile acestei penibile afaceri, iar regretele sale, chiar dacă fără urmări practice, merită a fi menţionate, cu atât mai mult acum, când avem în urmă, ca şi în prezent, atâtea fapte şi întâmplări cărora le-ar putea servi drept termen de comparaţie...

Căci, iată, pe de altă parte, în anul 1817, la numai cinci ani de la anexarea teritoriului dintre Prut şi Nistru, aflăm dintr-o lucrare geografică tipărită la Moscova că teritoriul respectiv, numit *Bessarabskaja oblasti*,

BDD-A20908 © 2003 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:06 UTC)

reprezenta o regiune a imperiului rus, în care trăiau *moldoveni*, consideraţi băştinaşi, în timp ce în principatul Moldovei, numit *Moldavskoe gospodarstvo* (mai bine zis în ceea ce mai rămăsese din acel principat) trăiau *vlahi*, la fel ca în principatul *Valahiei*.

Este aici o primă încercare nu numai de a legitima anexarea a peste jumătate din teritoriul de atunci al principatului românesc al Moldovei (45.630 km^2 anexaţi, faţă de 38. 230 km^2 rămaşi, reprezentând doar 40% din teritoriul principatului ale cărui frontiere însuşi imperiul rus le recunoscuse, în anul 1711, prin Tratatul semnat la Luţk de Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir)[5], dar şi de a face ca această anexare să fie cât mai durabilă.

Şi dacă în principatele Moldovei şi Valahiei trăiau *vlahi*, care vorbeau limba română, iar în Moldova de la est de Prut (*Bessarabskaja oblasti*) trăiau *moldoveni*, aceştia din urmă nu puteau vorbi, fireşte, decât... *limba moldovenească*. Şi astfel, o sintagmă folosită în izvoare româneşti încă din secolul al XVII-lea, dar nu pentru a denumi o limbă deosebită, ci tot limba română, a fost preluată şi trecută la accepţiunea obligatorie de „limbă (romanică) diferită de limba română". Generaţii la rând au fost apoi educate cu stricteţe în acest sens, atât în privinţa denumirii limbii, cât şi a vorbitorilor ei.

Asupra sensului sintagmei *limba moldovenească* în secolul al XVII-lea, este edificator, spre exemplu, titlul unui manuscris moldovenesc din anul 1682: *Alfavita pentru învăţătura şi întoarcerea a mulţi eretici necredincioşi către catolicească credinţă... întâi acmu de nou urzită şi pre limba leşască lumii dată în anii de la Domnul nostru Isus Hristos, 1681... După acéea, la al doilea an, scrisă şi tălmăcită, mutându-să din limba leşască şi pre* **limba noastră moldovenească sau rumânească,** *leat 1682* (ms. rom. 2515 BAR, f. 4^r). [...]

Iar asupra stricteţei utilizării denumirii respective, demn de remarcat, între atâtea altele, ni se pare cazul unui studiu apărut în 1977, în Buletinul Universităţii din Leningrad, în care, citându-se la un moment dat titlul unui cronograf românesc scris în Moldova în 1682-1683, pasajul „den carte grecească pre limbă de înţăles *românească* scoasă de Pătraşco Danovici" (ms. cronografului românesc de la Harkov, f. I^r) este redat în ruseşte.

În spiritul celor constatate cândva de Eminescu, să remarcăm acum faptul că, după 1775-1776, la Viena, nimeni nu s-a putut gândi să meargă atât de departe încât să avanseze ideea că în teritoriul anexat şi „botezat" Bucovina ar trăi un popor diferit de acela din restul Moldovei, vorbind o limbă diferită şi asta cu toate că în vechi manuscrise şi documente din acea zonă sintagma *limba moldovenească* = limba română putea fi întâlnită şi deci răstălmăcită, la fel ca între Prut şi Nistru, în teritoriul „botezat" Basarabia.

Frontiera etnică artificială de la Prut, inventată cu atâta operativitate, a determinat şi unele mutaţii în privinţa denumirii teritoriului anexat, al cărui nume iniţial nu numai că amintea pe acela al cunoscutei familii domnitoare din Ţara Românească (de la care se şi trăgea), dar nici nu era potrivit ca formă cu sintagma *limba moldovenească*, cu noul şi obligatoriul ei sens de „limbă (romanică) diferită de limba română", menit a justifica, la rândul său, respectiva frontieră etnică.

După cum se ştie, denumirea *Basarabia*, derivată de la antroponimul *Basarab*, a reprezentat timp de peste un secol şi jumătate, de la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVI-lea, una dintre denumirile principatului românesc de la sud de Carpaţi, Ţara Românească (Muntenească), utilizată, ca şi corespondenta ei *Bogdania* pentru Moldova, mai cu seamă în izvoare externe (bizantine, sârbeşti, maghiare, polone, turceşti etc.).

Cam în aceeaşi perioadă, cele două principate erau numite în literatura bizantină şi *vlahii*, adică „ţări ale vlahilor (românilor)", la fel ca şi teritoriile locuite de români (de aromâni) sau şi de români din sudul Dunării. Pentru a se şti exact despre ce *vlahie* era vorba, se utilizau uneori

BDD-A20908 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:06 UTC)

determinative simple, ţinând de mărime, de numele conducătorului, de poziţia geografică faţă de Bizanţ etc. Astfel, *vlahiile* din Tesalia şi Epir erau numite *Vlahia Mare* ori *Vlahia Mică*, ţarul Ioniţă, supranumit Caloian, al bulgarilor şi vlahilor (1197-1207), era numit *domnul Vlahiei*, mitropolitul de Mitilene era trimis în 1395 în *Vlahia* = Ţara Românească, iar sultanul Mahomed al II-lea pornea în vara anului anului 1476 expediţia asupra *Vlahiei* = Moldova; în schimb, în anul 1359, Nicolae Alexandru era numit domn al *Ungrovlahiei*, adică al *Vlahiei* dinspre Ungaria (= Ţara Românească), iar în anul 1395, mitropolia Moldovei era numită a *Rusovlahiei*, adică a *Vlahiei* dinspre Rusia etc.[6].

După ce, în primul deceniu al secolului al XV-lea, în contextul disputelor polono-ungare pentru controlul ieşirii la Marea Neagră, pe braţul Chilia, pentru litoralul Moldovei şi pentru limanul Nistrului, un mic teritoriu deţinut până atunci de Ţara Românească peste Delta Dunării, având drept centru cetatea Chilia, a trecut sub stăpânirea Moldovei[7], în condiţiile în care în Moldova se utilizau pentru Ţara Românească (Muntenească) şi denumirile *Ţara Basarabiei*, *Basarabia*, acel mic teritoriu a căpătat numele de *Basarabia*, ca un fel de emblemă a provenienţei sale, un nume pe care avea să-l păstreze apoi timp de circa trei secole (cel puţin din prima jumătate a secolului al XVI-lea, după cum o atestă documentele, până în primele decenii ale secolului al XIX-lea). Am putut constata toate acestea cercetând un mare număr de izvoare româneşti şi străine din acea perioadă: scrieri geografice, istorice, mărturii ale unor călători străini contemporani, precum şi zeci de hărţi de diferite provenienţe (germană, franceză, italiană, engleză, austriacă, spaniolă, rusă, română etc.)[8].

Iată aici, spre exemplu, o menţiune de la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, din ms. rom. 1667 BAR, din capitolul *Pentru Moldova* (f. 31^{r}-32^{v}), reprezentând o traducere după o „Scriere gheograficească ce s-au tipărit în Rosâie la anul 1770” (f. 31^{r})[9]. După ce se vorbeşte de Ţara de Jos (cu 12 ţinuturi), de Ţara de Sus (cu 7 ţinuturi), este menţionată *Basarabia*, care „mai de mult au fost de Ţara Moldovii ca a triia parte a aceştii ţări”, la rândul ei cu 4 ţinuturi: Bugeac, Akkerman (Cetatea Albă), Chilia, Smil (Ismail).

Chiar şi după aproape nouă decenii de la anexarea din 1812, în urma căreia denumirea *Basarabia* (sub această formă sau sub forma unor derivate intrate în componenţa unor sintagme precum *Bessarabskaja oblasti* – v. mai sus) fusese atribuită întregului teritoriu anexat, tocmai pentru a ascunde proporţiile raptului, în izvoare ruseşti, cum ar fi o *Descriere statistică a Basarabiei sau Bugeacului*, tipărită în anul 1899 la Cetatea Albă, ea mai era utilizată încă şi cu sensul vechi. O dovedeşte chiar titlul acestei lucrări şi o lasă clar să se înţeleagă pasajul: „După încheierea tratatului de pace între imperiul rus şi Poarta Otomană, în Bucureşti, la 16 mai 1812, *Basarabia, cu o parte a Moldovei, situată între aceleaşi râuri, Nistru şi Prut*, a fost alipită statului rus” (subl. n.). De amintit în treacăt „amănuntul” că acea „parte a Moldovei” situată între Nistru şi Prut, despre care se spune aici că a fost alipită statului rus împreună cu Basarabia, era de fapt de 4-5 ori mai mare decât Basarabia însăşi, astfel definită...

Ulterior însă, o asemenea „eroare” ca aceea din lucrarea apărută la Akkerman în 1899 va avea tot mai puţine şanse să se producă, aşa încât termenul *Basarabia* va ajunge să fie explicat prin formulări de tipul „regiune istorică între râurile Nistru şi Prut”, cu precizarea, determinată de „opera” lui Stalin din vara anului 1940, „acum partea de bază a teritoriului R.S.S. Moldoveneşti şi partea de sud a Regiunii Odessa”, după ce „între 1918-1940 fusese ocupată în mod ilegal de România boierească”.

Pentru a pune de acord denumirea teritoriului cu aceea a *limbii moldoveneşti* = „limbă (romanică) diferită de limba română”, după Unirea din 1859, desăvârşită în 1918 şi după noua anexare din 1940, denumirea *Basarabia* a căzut în desuetudine (ba chiar a devenit subversivă), fiind preferate

BDD-A20908 © 2003 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:06 UTC)

sintagme incluzând termenul *Moldova* sau forme derivate ale acestuia. Nu a contat faptul că acest termen, ca şi *Muntenia*, nu a avut nicicând o semnificaţie etnică specială, nu a denumit, la origine, decât nişte detalii geografice legate de începuturile unei statalităţi româneşti medievale, un râu şi una din primele capitale[10], ambele situate însă în afara teritoriului pe care, din motive obscure, termenul respectiv era ales acum să-l denumească.

Începutul a fost făcut în anul 1924, sub semnul aceluiaşi Stalin, când s-a creat, dincolo de Nistru, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, cu capitala la Balta şi depinzând de R.S.S. Ucraineană[11].

O revenire la denumirea *Basarabia* şi la sensul atribuit acesteia de ocupanţii din 1812 s-a produs, din necesităţi de ordin practic, în anexele secrete ale Pactului Ribbentrop-Molotov, semnat la Moscova, în prezenţa lui Stalin, la 23 august 1939 şi în „celebrele" note ultimative decurgând din acesta, dar favorizate şi de conjunctura internaţională a momentului, adresate de U.R.S.S. României la 26 şi 28 iunie 1940[12].

După a doua anexare, ca urmare a acceptării respectivelor note ultimative, noua generaţie de ocupanţi a decis ca denumirea având ca punct de plecare hidronimul Moldova s-o înlocuiască pe aceea dată cândva, din motive valabile la vremea respectivă, de înaintaşii lor.

Acest lucru s-a întâmplat încă în august 1940, o dată cu crearea R.S.S. Moldoveneşti. Cu adevărat demnă de epoca ei, noua generaţie a mers însă mai departe decât, pe vremuri, oamenii ţarilor, „decupând" nordul şi sudul, cu tot cursul Dunării, cu tot litoralul de la Marea Neagră, cu tot limanul Nistrului şi trecându-le, împreună cu noile „achiziţii", nordul Bucovinei, Ţinutul Herţa şi Insula Şerpilor, la R.S.S. Ucraineană; culmea este că a fost „decupată" şi trecută la aceeaşi republică şi o parte din „celebra" R.A.S.S. Moldovenească, inclusiv „capitala", Balta.

Chiar şi după o sumară trecere în revistă ca aceea pe care am realizat-o în paginile de mai sus, este limpede, credem, că nici *Basarabia* şi nici *Moldova* nu reprezintă, în spiritul adevărului şi al dreptăţii, denumiri adecvate pentru aceste atât de greu încercate ţinuturi româneşti şi asta cu atât mai mult cu cât la originea amândurora s-au aflat tocmai cei care, producând răul, au dorit apoi să-l ascundă, să-l perpetueze şi, eventual, să-l amplifice.

Credem că modelul în această privinţă ar fi trebuit căutat în denumirile altor state şi popoare, până nu de mult divizate sau încă divizate, precum Germania (şi poporul german) ori Coreea (şi poporul coreean).

Cât despre acapararea sufletelor şi „mistuirea unei părţi din poporul român", despre care vorbea cândva Eminescu, minuni ca acelea din anii 1988-1989, când sute de mii de oameni, de toate condiţiile şi din cele mai îndepărtate locuri, se adunau (venind uneori chiar şi pe jos) la Chişinău, precum cândva la Alba Iulia, cu însemnele neamului şi ale credinţei (steaguri tricolore, icoane, ştergare ţărăneşti, scoarţe, marame etc.), pentru a-şi cere dreptul la limba strămoşilor şi la alfabetul latin, ne-au arătat că, în adâncuri, acel suflet încă nu dispăruse.

Pentru ca un asemenea lucru să nu se întâmple, în condiţii mai puţin apăsătoare decât cele din trecut, spre marea şi de neiertat dezonoare a generaţiilor actuale, ar trebui ca acel suflet, şi în primul rând „luminile" care-l reprezintă, să-şi afle într-o mai mare măsură aprecierea, recunoştinţa şi preţuirea noastră.

NOTE

[1] M. Eminescu, *Bucovina şi Basarabia*. Studiu istorico-politic prezentat de profesorul I. Creţu, Bucureşti, 1941, p. 138-141.

[2] „The final Convention of May 12, 1776 ceded to Austria a territory of 4.035 square miles, with a population of 70.000 inhabitants. Maria Theresa did not fail to shed a tear over these „Moldavian affairs... with regard to which we are totally in the wrong... I must confess I do not know how we shall come out of

BDD-A20908 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:06 UTC)

it, but hardly with honour; and that grieves me beyond expression" (*Bukovina*. Handbooks prepared under the direction of the Historical Section of the Foreign Office – N. 5), London (Published by H. M. Stationery Office), 1920, p. 13.

[3] Dorit pe neaşteptate de Viena, ca un coridor de comunicare între Transilvania şi recent dobândita Galiţie (după împărţirea din 1772 a Poloniei), delimitat după ani de negocieri şi denumit când *fosta parte a Moldovei*, când *Moldova Austriacă* sau *Moldova Imperială*, când *Comitatul Sucevei*, când *Cordon* sau *Cordun*, când *Districtul Moldovenesc*, când *Districtul Bucovinean* sau *Districtul Bucovina* şi, în sfârşit, *Bucovina*, cu o denumire pornind de la aceea a unor păduri din împrejurimile oraşului Cernăuţi, care acopereau doar o mică parte a sa.

[4] Între ei, baronul Franz von Thugut, ambasadorul Imperiului habsburgic la Istanbul şi baronul-general von Barco de la comandamentul austriac din Galiţia, iar între destinatarii banilor şi cadourilor, reis efendi-ul (un fel de ministru de externe de astăzi) Ismail Raif Bey, înaltul comisar Mehmet Tahir Aga şi, nu în ultimul rând, feldmareşalul rus Piotr Rumeanţev (pentru mai multe detalii asupra afacerii, ca şi asupra evoluţiei semantice de la *bucovină* „pădure de fag" la *Bucovina* „parte importantă a Ţării de Sus a Moldovei", a se vedea lucrarea noastră *La Bucovine et la Bessarabie (à partir de leurs noms)*, Bucureşti, 1998, p. 29-101, iar pentru ediţia în limba română, Iaşi, 2000, p. 27-95).

[5] Art. XI: „Hotarele principatului Moldovei, după drepturile sale antice, sunt acelea ce se descriu cu râul Nistru, Cameneţu, Bender, cu tot teritoriul Bugeacului, Dunărea..." (I. Ionaşcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relaţiile internaţionale ale României în documente (1368-1900)*, Bucureşti, 1971, p. 201.

[6] *Fontes historiae Daco-Romanae, IV. Scriptores et acta Imperii Byzantini saeculorum IV-XV.* Ediderunt Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Şerban Tanaşoca, Tudor Teoteoi, Bucureşti, 1982, p. 113, 181, 349, 389, 441, 449; 167; 251; 449.

[7] Fapt dovedit de felul în care este menţionată cetatea Chilia în tratatul de la Lublau (actuala Stara Ľubovňa din Slovacia), din 25 martie 1412, dintre Sigismund I de Luxemburg, regele Ungariei, şi Vladislav Jagello, regele Poloniei.

[8] Rezultatele acestor investigaţii au fost prezentate în lucrarea noastră menţionată mai sus, în nota 4 (a se vedea p. 104-125 pentru ediţia în limba franceză şi p. 97-116 pentru ediţia în limba română).

[9] Probabil la Sankt-Petersburg (v. N. A. Ursu, *Contribuţii la istoria culturii româneşti*, Iaşi, 2002, p. 128).

[10] La fel ca *Moscova* pentru oraşul şi pentru cnezatul Moscovei din sec. XIII-XIV. Pentru denumirile *Molda*, *Stadt Molde*, *Civitas Moldaviae*, *Moldavia*, utilizate cam în aceeaşi perioadă, cu referire la o asemenea capitală, actualul oraş Baia, de pe râul Moldova, a se vedea Constantin C. Giurescu, *Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene. Din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, Bucureşti, 1967, p. 183-187.

[11] De fapt, un vârf de lance îndreptat, ca semn al unei viitoare revanşe, către România întregită.

[12] Termenul *Basarabia* apare de nu mai puţin de opt ori în nota ultimativă sovietică din 26 iunie 1940 (fireşte, pentru a impresiona victima) şi de două ori în aceea din 28 iunie 1940 (v. Al. Vianu, C. Buşe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relaţii internaţionale în acte şi documente*. Vol. II (1939-1945), Bucureşti, 1976, p. 49-52); apare de asemenea de două ori în anexele Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 August 1939 (a se vedea acest detaliu, precum şi versiunile engleze ale notelor ultimative sovietice, reproduse după ziarul „The Times" din 29 iunie 1940, însoţite de o excelentă analiză a textelor şi evenimentelor, la Dennis Deletant (University of London), *The Molotov-Ribbentrop Pact and its consequences for Bessarabia: some considerations on the human rights implications*, în „Revue Roumaine d' Histoire", XXX, 3-4, Bucureşti, 1991, p. 221-238).



Horodişte.
Curtea casei bunicilor deportaţi

BDD-A20908 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:06 UTC)